

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXII/3—4

**БЕОГРАД
1998**

ЛИНГВИСТИЧКИ ЕНТУЗИЈАЗАМ (Владимир Недељковић, *Језички тренутац*)

Недавно је објављена књига *Језички тренутац* г. Владимира Недељковића, дугогодишњег новинара листа *Политика*, *РТ Београда* и *Борбе*. Књига о којој говоримо представља збирку његових чланака објављених од 1991. до 1997, прстежно у *Борби*¹.

У Предговору књиге г. В. Недељковића *Језички тренутац*, Д. Ђупић пише: „Узима примере из језика радија, телевизије, штампе или свакодневног говора и проучава на основу граматичких законитости, повезаних са језичком логиком и здравим језичким осећањем, како треба писати односно говорити“.

Свакако да ове речи имају извесну тежину, као начело и оријентација. У којој мери оне одговарају чињеницама у самом тексту аутора ипак остаје да се види.

Позитивне особине:

— веома велики репертоар проблема, одн. језичких манира који захтевају размишљање, анализу, коментар и разјашњење, те опредељење у погледу нормативног статуса, с обзиром на граматичка правила, језичко осећање и језичку логику, али пре свега — стручну, а почесто и научну анализу језичких појава, нарочито оних које се као иновације инфилтрирају у језик или нам с обзиром на властито језичко искуство изгледају неподобне;

— ауторов поступак — да оно што му изгледа као језички проблем, вредан критике заодене не у сувопарну, стручну анализу већ у контекст занимљиве, питко казане приче, која својом свежином и, рекао бих, критичким духом, читаоца привлачи да ствар прочита без напора, чак са извесним литерарним доживљавањем, као какво забавно и лако пријемчиво штиво;

¹ Књига је објављена као заједничко издање Радио телевизије Србије, Вукове задужбине и Института за експерименталну фонетику и патологију говора, Београд 1997, стр. 7–152. Књига садржи и Предговор Д. Ђупића, стр. 5–6, Азбучник личности и појмова, стр. 149–152, Поговор, стр. 153–154 и Белешку о аутору, стр. 155–156. Текст овог написа, унеколико скраћен, прочитан је на представљању књиге *Језички тренутац* г. В. Недељковића, 19. марта 1998. у Градској библиотеци града Београда.

— аутору се мора признати будно око којим запажа и, кроз своју оригиналну нарацију, прати језичке појаве, често минорне и филигрански осетљиве, које обичном говорнику, па и познаваоцу језика лако промичу, незапажено, те се многе појаве у језику укорењују, а ако не одговарају језичком духу, неизоставно воде његовом кварењу.

Владимир Недељковић, дакле, делује као предани и педантни брижник над свим оним што се у језику свакодневно јавља, настојећи да и најситније језичке детаље пропусти кроз лупу свог несумњиво префињеног језичког осећања.

У таквом језичком наткриљавану он своје ставове, анализе и критике често заснива и на аргументима које налази у језичким приручницима, речницима нашег језика или у консултацијама са језичким знаљцима и практичарима, настојећи увек да укаже на језичка огрешења, али и путеве и начине на које се они могу предупредити, тежећи да се при томе, готово по правилу, определи по линији 'правилно-неправилно', 'добро-лоше', 'може-не може' и сл.

Мора се, међутим, приметити да ни најискуснијим језикословцима није увек једноставно одговорити на питање шта је у језику правилно, а шта није. Морам ту нагласити да не само међу језичким посленицима већ и међу стручњацима нема увек јединственог става о многим језичким појавама, нарочито новијег, али и старијег постања. У широј јавности, а и иначе, још увек се на језик гледа очима деветнаестог века, дакле на начин својствен језичким чистунцима из времена Вукове реформе, када је пуризам био нужна потреба, јер је то било време језичке изградње више него језичке надградње. Требало је тада сваку појаву ставити под лупу критике и тражити ма и најмању сумњиву црту, поготово такву која би указивала на страни утицај, облик неутемељен на језику народних говорних средина, на сваки евентуални отклон од строге граматичке пропозиције итд.

Такав, да то назовем обичај или однос према језику и данас је уочљив у многих који се баве језичком проблематиком. При томе се губи из вида да — иако наша језичка наука нема пребогат нормативни инструментаријум — научни, лингвистички поглед на језик и његове појаве не може више бити усмераван уском пуристичком логиком, тачније антилогиком која се, у суштини, заснива на аматерском лингвистичком суду да — све што није како ја мислим или кажем није правилно и добро.

У том смислу уочава се дух патерналитета језичких посленика и граматичара, који настоје да своје ставове, као једино ваљане, наметну свегу језичке писмености и културе. Међутим, док је у Вуково доба публику требало учити језику, данас су језикословци у ситуацији да прате оно што се у језику одиграва и да се опредељују искључиво на основу језичке стварности указујући на оптимална, реална решења уважавајући принцип да теорија мора бити наука сва практична, тј. заснована на стручној анализи релевантног језичког материјала и репрезентативног језичког корпуса.

Полазећи од овога становишта, неће, мислим, бити на одмет да поред признања и похвала која се могу приписати књизи о којој говоримо, укажемо и на нека запажања са којима се читалац не мора увек сложити с аутором. Не само због тога што може имати другачије мишљење о истој ствари, већ и отуда што нека становишта која се у књизи заступају напросто не могу одолети озбиљнијој критичкој мисли, а понека ни једноставној језичкој анализи. Али и тај моменат може, у ствари, бити користан, јер пружа добар повод да се језичке појаве које се у књизи помињу — анализирају и на другачији начин и тако изнађу оптималнији ставови, такви који би, евентуално, могли бити предмет и нормативистичке делатности.

У књизи се обрађују појаве које радо називамо 'ситницама језикословним'. Међутим, нема ни најкрупнијег остварења на свету које се, у ствари, не састоји од ситница. Дакле, и такве, ситне ствари имају не само прагматички смисао већ почесто дају повод за начелна одређења.

Једно од таквих начелних одређења јесте — однос језичке логике и језичке стварности. При томе ваља истаћи да се ова два појма никако не морају по правилу поклапати. Из овога опет проистиче питање — шта од овога двога претеже. Само ради илустрације овог става наведећемо тек неколико примера, рецимо ауторово залагање за облик *Словеначка* уместо *Словенија*² или захтев за измену имена улице *Кнеза Милоша* у улицу *Књаза Милоша*³. И сад, ма колико аутороза размишљања и тумачења имала оправдања, вероватно је да никаквим прописима није више могуће од наше публице тражити да оваква решења прихвати, јер су она данас сасвим изобичајена. Уосталом, то би се противило језичком принципу који се мора поштовати, а то је — да оно што у језик уђе и у њему се одржи и опстаје, посебно у најширим круговима урбане интелектуалне средине — мора добити прескриптивни легалитет и нормативно признање. Питање је само — шта је одиста заживело, а шта нераспрострањено или изобичајено. А изобичајено је, да наведемо још један пример, и то — да се обликом презимена изведених наставком на *-ка/-ева* врши именовање женских особа по оцу одн. мужу, а за шта се наш аутор иначе залаже⁴. У науци је већ указано на губитак ове дистинкције која се чак и не може увек, и кад бисмо хтели, спровести. За то, уосталом, има више разлога; један од њих је то да реално нисмо увек у могућности да знамо је ли нека женска особа удата или није (тј. да ли носи презиме по оцу или по мужу), па самим тим не можемо одредити који наставак (*-ка* или *-ева*) употребити, ако се узима да један од њих означава 'госпођу', а други 'госпођицу' (како вели наш аутор). С друге стране, данас се наставак *-ка* у 'женским' презименима (*Јовановићка*, *Ивићка*, *Петровићка* и др.) субјективно често доима као

² Исп. чланак под насловом *Словеначка или Словенија?*, на 22. страни књиге.

³ Исп. чланак *Књаз, а не кнез Милош*, на 9. страни књиге.

⁴ Исп. чланак *Где су госпођице?*, стр. 15.

провинцијални, 'фамилијарни' модел ословљавања, понекад с нотом ни-подаштвања или чак пејоративног именованања. Други наставак *-ева/-ова* (*Јовановићева, Ивићева, Петровићева, Пешићева* и др.), напротив, таква својства не испољава, па се презиме с том формом данас и радије употребљава, без обзира на брачни статус даме о којој је реч. Посебно је неоправдано инсистирати на селективној дистрибуцији ова два наставка у женских особа са страним презименима, на пример *Селеш, Сабатини, Граф, Рен, Олбрајт, Либек, Загоричник* и др., од којих наше језичко осећање никако не би прихватило образовање наставком *-ка* (*Селешка, *Сабатинка, *Графка, *Ренка, као, уосталом, и за нека домаћа, типа *Шешел, Булај, Ного, Новак, Зовко, Веселинов, Мајицики, Бугарски, Торбарина* и др.) већ, евентуално, само образовања наставком *-ова/-ева* (*Селешова, Сабатинијева, Графова* и сл.⁵), док од неких ни то није могуће (нпр. од *Огаја, Десџен, Рен, Куршиши, Морина, Монро* и сл.), па отуда замерка аутора књиге да „Челичној леђи’ час одузимају час враћају девичанство ... третирајући је наизменично и као госпођу и као госпођицу: Тачерку и Тачерову“⁶, а јасно је, чак и на основу језичког осећања, да се двојство оваквих облика не може доследно спроводити (нпр. код презимена као *Селеш, Сабатини, Рен* и др.).

Критици је, у вези с именовањем женских особа презименом, подложнија једна друга појава, граматичка и значењска бесмислица, коју упорно лансирају новинари радија и телевизије Студија Б, а која се огледа у исказима типа: 'рекла је *Србиновић*', 'изјавила је *Пешић*', '*Плавић* је разговарала' и сл. Граматичка бесмислица је у томе што имена и презимена са завршетком на сугласник у нашем језику означавају *мушка* лица, док се имена, па и презимена женских лица морају у нас завршавати на *-а*; (отуда се од (мушких) презимена на сугласник (Јовановић, Плавшић и сл.) и образују форме на *-а*, наставцима *-ова/-ева, -ка* и сл., као *Плавићева/Плавићка* и сл. С друге стране, чак и ако се, макар и наопако, у номинативу употреби спој 'рекла је (ж. род) + Плавшић (м. род)', тај се облик презимена (без завршног *-а*) никако не може употребити у осталим падежима; немогуће је рећи *разговарали смо са *Плавшић* или *разговарали смо са *Плавићем*, *били смо у посети *Плавшић/Плавићу* и сл. (мада ће новинари Студија Б можда и то увести) већ једино — 'с Плавшићевом (Плавшићком)', Плавшићевој (Плавшићки) и сл. Ово, дакако, онда када се презиме употреби без спреге с именицом која се у номинативу завршава на *-а* (типа *Биљана, председница* и сл.), тј. онда кад изостане именица женског рода која је, с обзиром на своја граматичко-деклинациона својства, способна да се 'нормално' деклинира и тиме регуларнозначи одговарајући падежни однос.

⁵ Не узимамо у видокруг и друге, махом фолклорне наставке, као *-(в)ица* (Ного-в-ица, Гојко-в-ица, *-(ин)ка* (*Пашаг-ин-ка*) и др.

⁶ Страна 15.

Неприхватљив је и један други, иначе веома раширен став, који се и овде, у неким текстовима књиге осећа: анимозност према тзв. страним речима и латиници, при чему се полази од бојазни да они представљају опасност по језик и национални идентитет народа⁷. При томе се губи из вида двоје: да два писма могу бити само елемент културног богатства и, друго, да сви језици културних народа, чак и такви као што су немачки или француски, данас подлежу неумитном процесу интелектуализације, односно професионализације језика, услед којег подлежу и процесу европеизације, односно англиканизације или, тачније, американизације, нарочито у стручним, техничким, медицинским и др. доменима језичке надградње, одакле, опет, незадрживо продиру и у језик свакодневне, колоквијалне комуникације. При томе, међутим, ваља запазити да српски језик, уз све такве промене са стране, сасвим добро функционише, па ако му не сметају речи као *радио*, *библиотека*, *полицајци*, *музеј*, *медицина*, *директор*, *кафа*, *фризер*, *ресторан*, *аларм*, *адаптација* и хиљаде других, тако му неће сметати ни *комјутер*, ни *менаџер*, ни *консалтинг*, *бизнис*, *рентмакар*, нити данас већ уобичајени изрази типа *видео*, *џејсмејкер*, *џејџ*, *шоуинг*, *рејтинг* и безброј других који се преузимају, исто онако као што су, у своје време, преузимане речи и из латинског или грчког, турског или мађарског, немачког или италијанског, руског и чешког или других језичких средина.

Неће бити оправдане ни ауторове замерке поводом, како он вели, (пре)честе употребе речи *након* уместо речи *после*. Обе су оне, међутим, заступљене, дакле и *након*, и у наших најбољих писаца, од Илариона Руварца, Јаше Игњатовића, Светозара Ђоровића, Јаше Продановића до Иве Андрића и других савремених писаца и језичких посленика.

Неће бити тачна ни примедба да је *након* неподесна реч јер се не може рећи *након њодне*, а може *после њодне*; то су, наиме, две ствари: *после њодне* може бити синтагма али и именица средњег рода *послејодне*, која се пише заједно; у ситуацији када *њодне/њоднева* има самосталну службу, свакако неће бити погрешно рећи *након њоднева* као ни *после њоднева*.

Критиковати и исказе типа *након шћо* (уместо *посћо*), *након шгоа* (уместо *посћом* или *зайшм*) такође је неприхватљиво, јер се тиме објективно заговарају језичка ограничења, што, у ствари, води сиромашењу језичког израза. У принципу, треба нагласити да све што функционише као прихватљива, информативно оспособљена и језички добра чињеница доприноси богаћењу језика и такву појаву треба развијати и неговати, а не дезавуисати и протеривати полазећи од предрасуде да у језику ваљано функционише само једна, а не и конкурентна појава. Напротив, лингвистичко је правило да кад у језику

⁷ Аутор на пример питање „валидности“ писма види чак и у томе хоће ли се интернационалне скраћенице типа ват (W), волт (V), џул (J) писати и ћирилицом (стр. 19), сматрајући да се „тимае сакаати и сузбија ћирилица“ (стр. 28), чиме је, вели аутор, „латиница наметнута и за јавну употребу“ (исто).

опстојавају две напоредне лексичке појаве, једна од њих обично поприма унеколико другачије значење или употребну вредност, или не-стаје. Исто се може рећи за односе многобројних напоредних речи типа *комјутер/рачунар*, *фрижидер/хладњак*, *кујовина/шофинг*, *кавалер/ценџмен*, *замисао/идеја* и др. које једна другу не искључују већ језички изражајни фонд употпуњавају, а стилско-семантички план изражавања унапређују.

Нешто је лакше бранити објашњење аутора књиге да изрази типа *профункционалности* нису ваљани стога што се ту (1) 'уз одомаћену али страну реч додаје наш предметак'⁸, а и (2) 'да се тиме значење речи ни за длаку не мења'. Међутим, када би то у потпуности било тако — морали бисмо дезавуисати читав корпус речи као: *одреципованости*, *заинтересованости се*, *сконцензирисаности се*, *прокоменитарисаности*, *преконтролисаности*, *продефилованости*, *изнијансирани* и др. А што се значења тиче, оно се овом префиксацијом ипак мења, јер се тиме перфективно-имперфективни вид глагола своди на перфективни, односно прецизира тренутак или тип вршења или извршења глаголске радње.

Навели смо само неколико ствари, а могло би се са начелног становишта поменути још понешто, оно што се односи на синтаксичке анализе, семантичке дистинкције или указивање на грешке (које то нису), а што овај приручник унеколико оптерећује, мада ће, као што је речено, сваки љубитељ језичке правилности и чистоте наћи у њему и много корисних размишљања, добрих савета, а почесто и тема за даљу дискусију.

Од свега је можда најзначајније то што се овом књигом, и поред замерки које јој се могу ставити, побуђује пажња језичких практичара, посленика јавне и писане речи и подстиче потреба да се о чистоти и ваљаности језика — мисли, а што у нашој језичкој стварности и пракси није тако чест случај. С друге стране, пред језичке стручњаке овом се књигом подастире богата палета појава у језику, од којих би посебну, зналачку и стручну анализу и елаборацију заслужила она питања на која наша стандардологија још није пружила аргументоване одговоре. А таквих питања свакако није мало, што и књига г. Недељковића показује.

На крају, после свега казаног (али и нереченог), јасно је да и језички ентузијаста, којима брига о лепоти и чистоти језика лежи на срцу, осим љубави за језик, ипак морају имати и неопходна теоријска знања и умења. У противном, признања за уложени труд могу, евентуално, изостати, а добре намере, понекад, и омашити жељени циљ.

Егон Фекејте

⁸ Аутор, истина, напомиње да то и „језикословци не препоручују“ (исп. о томе чланак под насловом *Одреагованости и профункционалности*, стр. 36).